

TONI MOLLÀ

Els silencis de Joan Fuster

Joan Fuster va faltar a casa, al carrer de Sant Josep de Sueca, el 21 de juny de 1992 a causa d'una crisi cardíaca. Però un parell d'anys abans, quan iniciàvem l'enregistrament de les que dissortadament havien de ser unes *Converses inacabades* (1992),¹ Joan Fuster s'estranyava que volguera entrevistar-lo «perquè —en recorde textualment les paraules— em vaig morir l'any 1982». Una mort metafòrica, certament, però de resultes de la qual l'escriptor va romandre sense veu pública vora deu anys. Escrivint en silenci, fent classes a la Universitat de València, dirigint investigacions des de casa, però renunciant als altaveus editorials i la participació en l'esfera pública que li oferia el bo i millor de la premsa de l'època.

«I morir deu ser deixar d'escriure», ens havia avançat el mateix Fuster en un dels seus aforismes més cèlebres. Això no obstant, durant aquella dècada de mort metafòrica i més o menys voluntària, Joan Fuster no va deixar d'escriure, sinó no més —vull remarcar-ho des d'un principi— de *publicar* i de realitzar *intervencions* orals en fòrums, o concedir entrevistes al caient de l'actualitat. Unes activitats, aquestes darreres, amb connotacions cíviques i polítiques ben distintes al fet d'escriure, que, ben mirat, forma part de la privacitat. En la nostra primera conversa pautaada per a aquell projecte de llibre comú, li vaig preguntar precisament per què havia decidit morir-se en vida. La contestació va ser tan fusteriana com sempre: «per al que s'ha de vore...».

Toni Mollà (Meliana, l'Horta, 1957) és escriptor i periodista. Autor entre altres de *La desconexió valenciana* (PUV, 2007) i *Escrits contra el silenci (A Propòsit de l'obra cívica de Joan Fuster)* (Vincle, 2017)

¹ Toni MOLLÀ: *Joan Fuster. Converses inacabades*, València, Ed. Tàndem, 1992

La idea prevista i compartida entre Fuster i jo mateix era realitzat i publicar el «nostre llibre» —que ell, burleta, anomena el *Fuster pòstum*— en vida seua i d'acord amb un pla prèviament pactat que el destí va capgirar de dalt a baix. El mateix Joan Fuster, una vegada transcrites les entrevistes i amb la imprescindible «edició» que exigeix el gènere de l'entrevista, n'havia de revisar el contingut i escriure'n un «epíleg». Jo, per la meua banda, n'havia de preparar la «presentació».

Siga com vulga, i d'acord amb les cintes enregistrades que acabe d'escoltar de nou, ara digitalitzades, Fuster va continuar aquella primera conversa assegurant que havia decidit morir-se «una mica per cansament físic i sobretot per cansament moral». Un cansament, vaig entendre llavors i mantinc passat el temps, del camí incert que havia pres l'actualitat sociopolítica —valenciana i espanyola— a partir, precisament, d'aquell any 1982. També, d'afegit, fatigat i decebut del que el nostre amic comú Rafael-Lluís Ninyoles,² amb qui vaig compartir alguna d'aquelles visites a Sueca, anomenava el «fusterianisme nacional» —del qual Joan Fuster era i és innocent, per descomptat.

En qualsevol cas, pensem que l'any 1982 marca un final simbòlic de l'anomenada *transició* —Fuster solia dir-ne «transición» també quan escrivia en català— i es completa la institucionalització de la democràcia postfranquista. Un procés d'institucionalització que Joan Fuster havia seguit primer amb escepticisme preventiu i finalment amarga decepció que el lector pot resseguir en els articles publicats durant aquells anys a diaris com l'*Avui*, *El País*,³ *La Vanguardia* o el *Diario de Valencia* i *Noticias al Día*, la revista *Serra d'Or* i la cartellera de la ciutat de València *Qué y Donde*.⁴

² Vegeu Toni MOLLÀ: «Un senyor sociòleg». Entrevista a Rafael Lluís Ninyoles, *El Temps*, València, febrer (1986)

³ Vegeu, a l'efecte, els articles del diari *El País* en l'edició d'Antoni FURIÓ, publicada per la Universitat de València. Joan FUSTER (2005): *Viure per viure. Els articles d'El País (1979-1986)*, València, Ed. Universitat de València. El «pròleg» escrit per Antoni Furió és una referència per a entendre i contextualitzar el Fuster de l'època i les seues intervencions en premsa. «En molts aspectes», anota Antoni Furió, «el Fuster d'*El País* (de 1979 a 1986) és un Fuster decebut, defraudat amb el rumb que havia pres la Transició. Pensava que es podien fer més coses, que es podia anar més enllà, i que no es feien per por, per una por tan infundada com la que, d'altra banda, podien sentir els residus de l'antic règim i els empresaris envers el marxisme i la revolució». Vegeu també el recull d'articles recollits en el llibre *Punts de meditació* publicats fonamentalment a *Serra d'Or* i *Diario de Valencia* entre els anys 1979 i 1982 en Joan FUSTER: *Punts de meditació. Dubtes de la «Transición»*, València, Eliseu Climent, 1985

⁴ A la cartellera d'espectacles de la ciutat de València *Qué y Donde*, dirigida per Joan Josep Pérez Benlloch, Joan Fuster va publicar una columna setmanal, intitolada «Notes d'un desficiós» entre els anys 1979 i 1984. Consulteu Joan FUSTER: *Notés d'un desficiós*, València, Ed. Institució Alfons el Magnànim, 2017. «Pròleg» de Nel·lo Pellisser i «epíleg» d'Emili Piera

Aquella institucionalització del país i de la democràcia és també en bona mesura el principi del final del que, en un altre lloc, vaig anomenar «la utopia fusteriana».⁵ De fet, Joan Fuster i el fusterianisme —un concepte que a ell no li feia gens de gràcia— havien esdevingut, durant el tardofranquisme i la primera part de la transició, el denominador comú d'una proposta d'intervenció cívica que era, en realitat, la nostra particular «Revolució tranquil·la»:⁶ un projecte sociocultural recolzat en els fonaments de la Il·lustració radical⁷ que havia representat l'emergència de Joan Fuster.

Dit d'una altra manera, aquella institucionalització comporta el bandejament d'aquells pressupòsits i l'assumpció en bona part de l'univers simbòlic i discursiu del possibilisme pactista de les forces democràtiques. També, d'afegit, de bona part de la cosmovisió i l'univers simbòlic del blaverisme, el verí reaccionari engendrat per la ultradreta valenciana que havia condicionat la transició amb violència simbòlica i física i que havia combatut fins a les bombes alguns dels intel·lectuals valencians com el mateix Joan Fuster.

Ben mirat, abans d'aquella mort metafòrica i més o menys voluntària, Joan Fuster podia haver mort anys arrere si els intents d'assassinat que va patir hagueren assolit el seu objectiu. El 1963, poc després de publicar *El País Valencià*, l'indigenat faller va cremar Joan Fuster en efígie en un acte inquisitorial davant dels majordoms franquistes locals —els quals, com els nazis a la Bebelplatz de Berlín, el 10 de maig de 1933, aplaudien el valor purificador del foc. «On es cremen llibres, s'acaben cremant també persones», diu la frase de Heinrich Heine a la placa commemorativa a Berlín.

Els anys següents, els feixistes van intentar assassinar Fuster en dues ocasions. El 1978 amb un «petardo», segons l'expressió del mateix Fuster, que potser només volia fer-lo sabedor que —com don Manuel Sanchis Guarner— estava assenyalat amb l'estigma de *catalanista* que precedia la ràtzia blavera. La segona, amb dues

⁵ Vegeu Toni MOLLÀ: *La utopia necessària (Nacionalisme i societat civil)*, Alzira, Ed. Bromera, 1994

⁶ Jo mateix havia fet servir el concepte *Revolució tranquil·la* per a referir-me a la proposta programàtica fusteriana i al valencianisme modern en alguns papers circumstancials que vaig publicar durant la dècada dels vuitanta. Però el vaig desenvolupar explícitament en Toni Mollà (1994)

⁷ Entenc el concepte d'*il·lustració radical*, en oposició a la *il·lustració moderada*, en el sentit que atorga Philipp Blom. Vegeu Philipp BLOM: *Gente peligrosa. El radicalismo olvidado de la Ilustración europea*, Barcelona, Ed. Anagrama, 2012

bombes de goma-2 col·locades a les finestres de la seua casa a Sueca la matinada de l'11 de setembre de 1981. Aquestes darreres bombes, sense cap mena de dubte, pretenien matar —i silenciar definitivament— Joan Fuster. Ben mirat, a partir de la seua irrupció pública, allà pels volts de la dècada dels cinquanta del segle passat, algú havia aplicat a Fuster la mateixa sentència que Benito Mussolini va llançar sobre Antonio Gramsci: «es tracta d'un cervell que cal paraitzar». I a gosades que ho van intentar. «Tots som jueus respecte d'algú altre», solia repetir parafrasejant Jean-Paul Sartre.

Precisament amb el títol *Matar Joan Fuster*,⁸ el periodista Francesc Bayarri va publicar un llibre que reconstrueix l'atemptat de setembre del 1981 contra Fuster i la vida i miracles del nostre il·lustrat. Un intent d'assassinat, segons el mateix Francesc Bayarri, «saldat amb una investigació judicial mínima» enmig d'un context de reacció feixista contra les forces democràtiques i els sectors intel·lectuals que lideraven la transició política. La col·locació de les dues bombes —«artefactes professionals», segons Bayarri— culminava una escalada d'atacs impunes, encara a hores d'ara, a diversos polítics i intel·lectuals valencians, i elevava a la categoria de terrorisme el moviment antivalencianista conegut com a blaverisme.

Sens dubte, aquell clima de violència i persecució de la intel·liguència catalanista valenciana va tenir les seues conseqüències i va condicionat el model de país que hem heretat. Els partits d'esquerra que van participar d'aquella institucionalització —hi insistisc: condicionada amb violència no solament simbòlica— no van assumir un blaverisme militant en sentit estricte, però les seues polítiques en arribar a les institucions —les lingüístiques i culturals en primer lloc— legitimen d'una manera decidida un model sociocultural i polític que no trenca amb el passat franquista i que assumeix en gran mesura els postulats antifusterians, per entendre'ns.

Tot això és especialment greu perquè aquella «utopia fusteriana» no tenia un objectiu partidista ni tan sols *polític*, en el seu sentit clàssic, sinó *cultural* i civil. Com a conseqüència, la dreta valenciana, amb tots els mecanisme de reproducció cultural a les mans i la complicitat suposadament equidistant d'una bona part de l'esquerra, sargeix una hegemonia que, com dèiem, ha condicionat l'esdevenidor del país fins ara mateix.

La transició, vist així, és l'inici d'una derrota *cultural* que, ben mirat, no es circumscriu només a les idees fusterianes. En aquella derrota, el missatge fusterià

| ⁸ Francesc BAYARRI: *Matar Joan Fuster (i altres històries)*, València, Ed. Austrhongaresa, 2018

va ser erosionat al mateix temps que ho va ser la constel·lació de valors a què venia lligada: una cosmovisió —intel·lectual, cívica i política— que representava la «ruptura democràtica» amb el franquisme i l'inici d'una «via valenciana» a la modernitat. Al capdavant, la proposta fusteriana proposava la construcció d'una cultura nacional-popular laica, il·lustrada i esquerrana, que lligava amb el mateix fil de les reivindicacions de l'esquerra republicana i les seues expressions més modernes i heterodoxes aparegudes sobretot durant les dècades dels anys seixanta i setanta. No oblidem que Joan Fuster mateix s'autodefinia sovint com un «liberal addicte al Manifest Comunista». L'abandó dels valors *forts* que representaven la reivindicació nacional i de classe social i sucumbir a la seducció del tacticisme possibilista i l'individualisme més o menys narcisista no entrava, certament, en la mentalitat *moderna* de Joan Fuster. Molts dels polítics que conduïren intencionadament aquella deriva tàctica van ser els còmplices necessaris que callaven —ells també callaven, en un sentit invers al de Joan Fuster— i sovint s'aprofitaven de la nova situació *democràtica*.

Val a dir, finalment, que aquella institucionalització del país va imposar el marc a partir del qual havíem de pensar (i actuar) a partir de les renúncies explícites, i al meu entendre del tot innecessàries fins i tot si ho mirem des del punt de vista demoscòpic. Dades en mà, l'anticatalanisme blaver i antimodernitzador estava vençut a les urnes ja el 1977, quan la UCD va ser derrotada en les eleccions generals (33 % de vots) davant del PSPV (37%) i el PCPV (vora el 9%), a més de l'escó del PSP-USPV. Una hegemonia democràtica malbaratada ves a saber per què.

Finalment, el colp d'estat del 1981 ho va enllestir tot definitivament. A penes dos mesos després, l'abril del mateix any 1981, es nomenava la comissió redactora de l'Estatut d'Autonomia dit de Benicàssim⁹ i el 1982 el seu *raspallat* oficial a les Corts Generals de Madrid és acceptat a València per unanimitat com la norma de referència superior de l'ordenament jurídic valencià —Constitució, a banda, per descomptat.

A partir de llavors, la desmobilització cívica del país esdevé letal per al vell projecte de la utopia fusteriana. La legislació es converteix en l'únic marc de referència

⁹ «Serà un “Estatut”: no queda gens clar que siga “d'autonomia”», escriurà Joan Fuster en l'article «Comunidad Valenciana», dins de la secció *Notes d'un desficiós*, núm. 218, 17/23 de maig de 1982 de la *Cartellera Qué y Dónde*. «Però això no té importància», continua. «*La España de las Autonomías*, la LOAPA, i tota aquesta merdeta pactada, ens situa on érem: on deixà les coses don Javier de Burgos, quan va dividir el territori de la Monarquia en províncies»

política i els moviments socials i ciutadans perden el protagonisme que havien tingut anys arrere. El projecte fusterià, que havia tingut la seua fortalesa precisament en la seua expressió cívica, perd poder social i consistència sociocultural. És el resultat del pragmatisme polític i suposadament equidistant, també anomenat *consens* que ha esdevingut concepte benpensant de l'època. «El consens és la censura» argumentarà anys després la filòsofa Marina Garcés.¹⁰ El mateix concepte de *Batalla de València* per a anomenar la reacció neofeixista contra les forces democràtiques i nacionalistes valencianes evoca una clara banalització del mal «blaver».

En qualsevol cas, l'any 1982, l'intel·lectual compromès dels moments més difícils de la dictadura, renuncia a assumir el paper públic que havia contret no sempre de bona gana. Un silenci que coincideix en part amb la seua incorporació a la Universitat de València l'any 1983 com a professor contractat i la seua dedicació, per primera vegada, a la vida acadèmica, no sempre compatible amb un altre tipus de dedicacions. A la darrerria d'abril del 1984, el mateix Joan Fuster s'acomia dels seus lectors del *Qué y Dónde* amb un article intítulat precisament «Final».

En aquell context, l'any 1984, les dues universitats de Barcelona investeixen Joan Fuster *doctor honoris causa*. Les més altes institucions acadèmiques honoren així la figura i l'obra de Fuster, que rep també el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, el Premi de les Lletres Valencianes i la Medalla d'or de la Generalitat de Catalunya. Durant aquells anys, Fuster compagina l'activitat docent amb la preparació d'estudis de caràcter erudit com ara *Llibres i problemes del Renaixement* (1989). Enmig d'aquell silenci fèrtil acadèmicament, la generositat intel·lectual de Joan Fuster el duu a obrir les portes de casa a tothom que el necessita. Per aquella antiga casa de llauradors que la família Fuster va heretar, passen ministres, consellers, presidents, rectors, artistes i intel·lectuals consagrats; però també nombrosos joves delerosos de conèixer les opinions de Fuster sobre els temes més diversos. El 1987, arran de la visita d'uns periodistes del setmanari *El Temps*, que hi publicaran una suposada entrevista sense el permís de Joan Fuster, l'escriptor decideix enclaustrar-se definitivament. La gota que fa vessar el got definitivament arriba des d'una revista que ell havia ajudar a fundar.

Fet i fet, el silenci escrit d'aquella època cal entendre'l en bona part com la dissidència clamorosa enfront d'alguns comportament de certs fusterians aparents i

| ¹⁰ Marina GARCÉS: *Ciutat princesa*, Barcelona, Ed. Galaxia Gutenberg, 2018

també de la seua instrumentalització —a mitges canelobre de la processó a mitges icona pop— com a patum nacional. La sort és que, tal com va deixar escrit ell mateix, «les aparences no enganyen: son aparences».

«El silenci passa de moltes maneres i per moltes raons: cadascú té el seu mar de paraules no dites», escriurà Rebecca Solnit¹¹ molts anys després. En un altre sentit, Susan Sontag s'havia referit als artistes que van triar el silenci com Marcel Duchamp i Arthur Rimbaud: «Una decisió exemplar d'aquesta mena només por prendre's després que l'artista hagi demostrat que posseeix el geni i hagi exercit aquest geni de manera autoritària».¹² Ausades que era el cas de Joan Fuster, que, ben mirat, va triar el silenci com a mecanisme de defensa davant de l'excés de soroll que impedia la continuació del diàleg il·lustrat que ell proposava.

La mateixa Susan Sontag havia deixat escrit que, en aquells contextos a què ella es referia, «el silenci continua sent, inevitablement, una forma del llenguatge (en molts casos, de protesta o acusació) i un element del diàleg». Però el diàleg amb l'obra fusteriana exigeix l'existència del lector inevitablement crític, més enllà de l'ortodòxia cega o de la lectura esbiaixada i interessada.

Tot això no depèn de Joan Fuster. ◀

¹¹ Rebecca SOLNIT: *Esperança dins de la foscor. Guia per a canviar el món sense rendir-se mai*, Barcelona, Angle Editorial, 2017

¹² Susan SONTAG: «La estética del silencio» dins S. Sontag: *Estilos radicales*, Madrid, Suma de Letras, 2005